

**VUK
DRAŠKOVIĆ**

Via Romana

Copyright © 2012, Vuk Drašković
Copyright © ovog izdanja 2018, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

SADRŽAJ

Jasenovo	9
Turci u školi	21
Turkinja iz Orlova	28
Grob sirotog Božidara	46
Tajna u zidu	54
Voja tip	135
Njena šubara	149
Sluga Filip	160
Ljudi puške i Biblije	176
Najbrže i najteže	187
Titovo Orlovo	201
Susret sa Arslan-begom	222
Svuda ludnica	238
Mali, ja sam	257
Mesečev uzdah	275
O piscu.	289

JASENOVO

„Ja sam ti, Mali, rođena za nesreću“ – rekla je.

Samo sam za nju bio Mali. Tako me je prozvala u prvom gimnazije.

„Onda sam i ja rođen za nesreću“ – hteo sam da se našalim i pružio joj šaku šumskih jagoda ubranih na proplanku, u klancu ispod mog sela Jasenova.

„Majka govori da je šejtan u meni i da sam zloslutnica“ – uzdahnula je. „I jesam, jesam...“

Pišem, a vidim je i čujem. Kako je znala šta će biti?

Nesreća se nije privukla kao lopov, iznenada i krišom. I njjoj, i meni, i nama svima, primicala se javno, svakoga dana i godinama, samo što je ona bila nevidljiva, jer je na sebi nosila zavodljive haljine jednakosti, pravde, bratstva i sreće za sve ljude, narode i vere u jednoj državi, u kojoj sam rođen, koje više nema, a zvala se Jugoslavija.

Progledao sam, prohodao, progovorio i sudario se sa životom i vasionom u selu Jasenovo, sakrivenom od sveta i neba, a u centru samom nesreće i ljudske patnje. Daleko od svakog drumca, kojim su išle vojske i trgovci, visoko među olujnim brdima, u jednoj uvali oko rečice Sušice, jer je često presušivala, opkoljeno liticama i gustim šumama, selo je krilo sebe i ličilo na neku odmetničku jazbinu. Ime je, izgleda, dobilo po ogromnim jasenovima, koji su zaklanjali sve te kućice, i bili iskićeni ptičijim gnezdim. Zbog divlje klime, ništa pitomo nije moglo da se primi u Jasenovu. Ni šljiva, ni kruška, ni jabuka, ni trešnja. Rasle su samo divljake, kako smo ih zvali, od kojih su škripali i trnuli zubi. I šumski lešnici, šumske jagode, divlje kupine po trnjacima, divlji šipuri i drenjine. Od proleća do jeseni, u visove oko sela, a često i u seoske kuće i jasenove, udarale su munje. Ginuli su ljudi, ginule su nam ovce, konji i goveda, a nama je, pod jasenom iza kuće, grom ubio i psa. Iz kotline oko reke, bolje reći potoka, svakoga maja selili smo iz sela na planinske pašnjake, daleko od sela, useljivali se u drvene kolibe i podizali torove za stoku pored njih. Avetinjski mračne noći, pogotovu kad bi kišni oblaci zaklonili i mesec i zvezde, bile su zaklon vukovima, medvedima i liscama, da se privuku do koliba i torova. Ja sam i gromove i zveri i sve strahove od njih podnosio lakše od zimske čamotinje, kada bi se ljudi i stoka zabarikadirali u kuće i pojate, zameteni dubokim snegom i ogromnim nametima, koji bi zatrpavali i vrata na kućama. Užase zime preživljavaću naročito kad sam završio četiri razreda osnovne škole u Jasenovu i kada sam sledeća četiri razreda morao da pohađam u Suznici, do koje se pešačilo više od deset

kilometara. Deset kilometara do škole i deset kilometara od škole, svake godine i svake zime.

Tu nedodiju je na poseban način pohodila istorija, a selo ništa nije zapisivalo, nego je pamtilo i živelo u svom pamćenju. Možda mitskom, možda nestvarnom, možda i pogrešnom i po ljude u Jasenovu štetnom pamćenju, ali i jedinom za koje su oni znali.

Bilo je leto, a baka je, pod starost, i preko leta, ostajala u kući u Jasenovu. Oko podne, trojica ljudi u crnim uniformama, sa puškama i pod kapama na kojima je bleštala crvena petokraka, pored naše kuće proveli su nekog mladića. Ruke su mu bile konopom vezane na leđima, a oko vrata nosio je volovski jaram i, krvareći iz usta, uzvikivao: „Ja sam Staljinov vo i narodni izdajnik!“ Uzeo sam kamenčić i zatrčao se da gađam one ljude sa puškama i u crnim odelima. Baka je potrčala za mnom, a jedan od njih, koga sam pogodio kamenom, uhvatio me za uvo, snažno ga zavrnuo i podigao me uvis. Ujeo sam ga za ruku, a on me je bacio na zemlju i čušnuo prašnjavom čizmom. „Što biješ đecu, bog te nagrdio!“ – viknula je baka, uzela me u naručje i odnela u kuću. Verujem da je bila 1950. godina. Još su hapsili Staljinove ljude u Jasenovu, a iz zatvora puštali Staljinove neprijatelje. Među njima i mog ujaka Mihaila.

Stigao je u Jasenovu po prvom mraku, ne zastajkujući nigde i gledajući samo u zemlju. Mršav, pogrbljen i lica belog kao kreč, ušao je u svoju kuću, stotinjak koraka iznad naše, i zalupio vrata za sobom. Glas da se vratio iz zatvora pukao je Jasenovom i po katunima izvan Jasenova.

– Veljko, jesi li ti pri sebi – pamtim majčino čuđenje. – On je moj brat i ja moram da ga obiđem.

– On je izdajnik! – lupio je otac šakom o sto. – Sluga okupatora i narodni neprijatelj, pa neka ti je stotinu puta brat. Iz ove kuće u njegovu kuću se ne može!

– U onoj kući ja sam rođena. Ne stidim se ni svog rođenja, ni one kuće, ni svog brata. Samo se stidim... – prekrati bes i uze me za ruku. – I Damjan ide sa mnom, da vidi i upozna ujaka. Duže mu je ujak na robiji nego što Damjan ima godina.

– Stani, stani malo, Vidosava – dreknu otac na majku. – Koga se to stidiš? Završi ono što si bila zaustila.

– Stidim se tvoje pameti! – odbrusi ona. – Moj brat nije nikoga ubio, osim ako je nekog ustašu. Da li je moj brat zbog toga izdajnik? Ili je izdajnik zbog toga što je, prije tebe i mene, prepoznao Staljina? Zašto je, Veljko, moj brat izdajnik? Koga je on izdao?

– Idi će oćeš, ali moj sin neće sa tobom – skoči otac sa stolice i ote me od majke.

– Oće, bogami! – pomami se baka. – Idemo da ga obiđemo, i Vidosava i Damjan i ja. Čik nas zaustavi... Budi čovjek i pođi sa nama. Tebi je Mihailo samo dobro u životu činio.

Smrknut i pokunjen, i moj otac ode sa nama u posetu. I sada, dok istrzanim sećanjima kopam po svom životu, taj dolazak u kuću ujakovu, pokreće u meni samo tugu. Očekivali smo da ćemo tamo zateći mnoge komšije iz Jasenova, ali ne zatekosmo nikoga. Ujak Mihailo, ujna Mara i njihovi sinovi, obojica po desetak godina stariji od mene, sedeli su oko velikog stola u sobi, nemi i slomljeni, kao da je neko umro. Ne znam jesu li nam se obradovali. Niko ne reče ništa, samo svi poustajaše. Ujak se, ćutke, poljubi sa sestrom, mojom majkom, i sa bakom Vasilijom, a ocu pruži

ruku. Mene nije ni primetio. Visok i povijen u leđima, upalih obraza i proređene sede kose, unezvereno se osvrtao oko sebe, i dalje stojeći i ne nudeći nas ni da sednemo. Tek tada me opazi.

– To ti je sestrić Damjan – progovori ujna.

– Dođi svom ujaku – priđe mi on i uhvati me mršavim i koščatim dlanovima ispod oba pazuha, valjda u želji da me podigne i poljubi, ali brzo odustade od te želje, jeknu i sede.

– Kičmu ti polomili, kuku meni – reče majka.

– Sve su mu polomili – huknu baka. – Boli li te što, moj Mihailo?

– Jok! – odgovori on i zakašlja se.

Bio je to neki čudan kašalj, koji se nije smirivao ni od majčinih blagih udaraca u ujakova leđa, ni kad otpi malo vode iz limenog lončića ispred njega.

– Živa jaja pomiješana sa medom, to ti je najbolji lijek – reče baka. – I ne puši toliko, grom ga spalio.

On je ćutao, a ja sam, pripijen uz baku, jeo krišku hleba premazanu ujninim mladim kajmakom. Otac započe da kucka prstima po stolu, smišljajući da nešto pita ili da kaže.

– Pa, evo, kako da ti kažem, Mihailo, pametan si čovjek... ovaj, sve bude i prođe... pušten si, a to je najvažnije. Nije lako nikome, vidiš i sam šta se radi... revolucija je revolucija, stalno sijemo i prosijavamo... kako da ti rečem, čistimo i radimo. Čistimo kukolj i pljevu, a radimo na sve strane... eto, da znaš, sad ćemo u zadrugu, a gradimo i školu u Jasenovu.

– Maro, dodaj mi malo kisjeline – reče ujak ujni. – Koliko ti je godina? – spusti dlan na moju glavu.

– Sad će četiri.

– Još samo malo, pa ćeš poći u školu.

– Ne daju mi majka i baka.

– Šta ti ne daju?

– Oću odmah u školu. Znam neke brojeve i dosta slova.

– Nije ti to pametno, Mihailo – ljutito će otac. – Ja ti nešto rekoh, a ti nećeš ni da čuješ... Ono tamo, na zidu, pored slike, jesu li tvoje stare gusle?

– Nije ono slika, nego naša krsna slava, Sveti Alimpije – nasmeja se ujna. – A gusle si nam, poslije ženidbe, ti poklonio.

– Pa reci mu, kad neće sa mnom da priča, da ne gudi po starom. Neka im dlaku premaže voskom ili lojem, da zanieme. Za njegovo dobro, za vaše dobro, ovo vam govorim... Brzo, kad uđemo u zadrugu, zabranimo i krsne slave!

Ujak, ni tada, ne reče ništa, niti podiže pogled sa stola. Mene je začudilo zašto se ujna prekrstila, a majka primakla stolicu do brata i zagrlila ga.

– Moju slavu nećete zabraniti! – dreknu baka.

– Moramo, tako je i u Rusiji! – odbrusi otac.

– Turci su protiv slave, ne petljaj Rusiju sa Turcima – razgalami se baka. – Prokleti Staljin i prokleti Turci!

Ujak se osmehnu, jedva primetno, i zahvali baki pogledom. Poče da zamotava novu cigaretu, pomeri stolicu, malo je iskosi i okrenu leđa mom ocu.

– Meni ga nećeš okretati leđa – planu otac i ustade. – Jednom kulak, vazda kulak – kao da mu pripreti. – Ti si, a ne ja, bio u zatvoru, a izigravaš mi nekog bega i silu! – izađe i tresnu vratima.

Ne prođe dugo vremena, stiže naredba da Jasenovčani ugase svoje krsne slave i da sve što imaju, i njive i stoku, uvedu u zadrugu. Da ništa ne bude ničije i da sve bude

svačije. Ljudi u crnim kožnim kaputima dođoše u Jasenovo i okupiše seljake baš ispred naše kuće.

– Nova faza revolucije zahtijeva novu svijest i nove ljude – zagalami jedan brkajlija, a ja gurnuh baku i upitah je šta je to faza.

– Nesvjesni elementi u našoj socijalističkoj domovini – podiže brkajlija ruku i zapreti – opiru se izgradnji komunizma i podmeću klipove u točkove naših kola... četnički i ustaški neprijatelj nastavlja svoju izdaju, a neki nedovoljno svjesni članovi Partije mole se Bogu i neće u zadruge...

Htedoh da pitam baku i šta su to elementi, ima li klipova i u točkovima naših volovskih kola, hoće li Partija da i nju podmladi, da i ona postane nova, ali tada baka huknu: „Teško ti je nama.“

– Još dok je trajala oružana faza naše revolucije, čuli ste i doznali od naše slavne Partije da nema Boga i da je religija opijum i oružje klasnih neprijatelja i narodnih izdajnika. Nema Boga, nema slava! – raskorači se i spusti ruku na rame mog oca koji je stajao pored njega. – Družo Veljko, Partija računa na tebe i tvoju kuću. Gasi slavu i ulazi u zadrugu, za svijetli primjer svima u Jasenovu!

– Ne zalijeći se, brko – povika moja baka. – Kuća nije Veljkova, nego moja. A slava je onih koji su gore, iza brda, na groblju. Idi, pa pitaj njih! Oni slavili, mi od njih naslijedili.

Mene podiđoše trnci i naježih se od hladnoće na letnjoj vrućini. Kako će mrtvi da izađu iz zemlje i da govore? Ko će ih otkopati? Jesu li gladni? Imaju li i oni pištolje i puške?

– Jezik za zube, reakcijo! – dreknu brkati.

– Nije ona reakcija, družo Todore – reče otac. – Ona je moja majka.

– Sramota! – zavrte glavom drug Todor. – Majka člana Partije, a onako govori.

– Moju svijeću nećete gasiti! – povika ujak Mihailo. – Ne dam krsno ime, ne dam imovinu, ne dam ništa što je moje, ne dam... – prekide ga napad kašlja.

– Ko je on? – upita Todor mog oca, a on mu, preznojavajući se pred pogledima Jasenovčana, nešto objasni šapatom.

– Banda ostaje banda! – opet drug Todor podiže ruku i zapreti. – Tebi je, izgleda, bilo malo zatvora.

– Evo ti, druže Todore, moju partijsku knjižicu – probi se do brkajlije naš komšija Luka. – Ne mogu i neću da slušam Staljina!

– Šta reče? Šta to reče? – zinu Todor od čuđenja.

– Rekoh to što si čuo. Staljin je optužio Druga Tita i našu Partiju da nijesmo pravi komunisti, da se nijesmo odrekli vjere i privatnog vlasništva, da ne osnivamo socijalističke zadruge... za to nas je optužio. Vi hapsite one koji su za Staljina, a ođe ste došli da nas prisiljavate da igramo kako Staljin svira... Neću, ne mogu. Vraćam partijsku knjižicu...

Taj zbor se brzo završi, a komšiju Luku, sutradan, odvede milicija. Nikada ga više nismo videli. Otac i njegov brat, moj stric Đorđo, žestoko se posvađашe. Stric odbi da ugasi našu slavu, Svetog Nikolu, pristade da uđe u zadrugu, ali napusti Partiju. Svašta su govorili jedan drugome, psovali se i gurali. Majka ih je rastavljala i preklinjala da se ne svađaju, a ja sam se bio zacenio od plača i nisam ih ni slušao. Baka je galamila na obojicu, šakama se udarala u prsa i psovala Partiju i Staljina. Za koji dan, otac i stric više nisu živeli zajedno. Mi smo se preselili u malu kuću sa samo jednom sobom, popločanim hodnikom i ognjištem u ćošku hodnika. Mesecima nakon deobe, bežao sam u stričevu kuću, kod bake, i spavao u njenom krevetu.

Ovo ružno sećanje prati i pamćenje meni dragih zajedničkih dana u Jasenovu. Velika stada ovaca, čobani i psi, krda

goveda i konja, i sada su mi pred očima. Ogromni torovi, kolibe kraj torova, i u njima na policama poslagane drvene karlice prepune mleka prekrivenog mladim kajmakom. Majka je bila planinka u jednoj od koliba i često sam bivao sa njom. Taj kajmak, o koji sam se otimao pre zadruga, jer se štedeo i bilo ga je malo, kod majke planinke, u zadružnoj kolibi, jeo sam koliko sam mogao i želeo. Uvek, međutim, onda kada bismo u kolibi bili samo nas dvoje.

Na čairima, kad su košeni, kolona kosaca, sve jedan iza drugog. Uživao sam u fujucima kosa kroz travu, u onoj muzici kada bi kosci oštrili kose ili kada bi ih otkivali. Otac nije kosio, nego je išao pored kosaca i nadgledao.

– Bolje to i pažljivije, pola ne pokosiš... – reče otac jednog dana komšiji Nikoli.

– Ne može bolje, Veljko – odgovori on.

– Ti si među prvim koscima. Može bolje, nego nećeš, sabotiraš.

– Oću ja, ama neće kosa... ne valja kosa, pa neka je sto puta Titova.

– A čija je tvoja što ti je kod kuće? – primače mu se otac, a ostali kosci okupiše se oko njih. – Da nije Perova?

– Neka je taman i Perova, bolja je od ove Titove.

– Povuci riječ, skupo će te koštati – povika otac i ote Nikoli kosu iz ruke – Sjedi i otkuj je! – naredi.

Idućeg leta neće biti zadruga, u našoj sirotinjskoj kući neće biti slave, noću neću bežati do bake, opet ću biti željan mladog kajmaka, grom će nam ubiti konja Zekana, ujak će dobiti pismo i paket iz Kanade, od brata Boža, mog drugog ujaka, za koga sam tek tada čuo, ali neću saznati ko je Pero čija je kosa bila bolja od Titove. Tek u školi, iako mi to nije rekao učitelj, niti sam pročitao u knjigama, u Peru sam prepoznao kralja Petra i razumeo da se na onom čairu

nisu prepirali Veljko i Nikola, nego partizani i četnici, nova Jugoslavija i poražena Kraljevina.

Ne mogu nikada zaboraviti polazak u školu, tek ozidanu školu u Jasenovu. Septembar, vedar dan, a sunce priždilo kao usred leta. Majka i baka me okupaše, u oboru pod jasenom, i obukoše me u novo i najbolje što su za taj svečani dan bile pripremile. Sivaste vunene čakšire, tesne i pretesne, bez ičeg platnenog ispod njih, i nekakvu šarenu košulju, dugačku i preširoku, pa mi ruke nisu ni virile iz rukava. Nekako zavrnuše rukave i košulju uvukoše u onaj oklop grube vune, a čakšire, da mi ne spadnu, uvezaše konopom. Dadoše mi i vunene čarape i nove, sjajne, gumene opanke. „Što si mi lijep, blago meni danas“, zagledala me je baka, a ja sam koračao kao da sam bez nogu i udario u plač.

Učitelj Živko beše invalid. Desno stopalo bilo mu je iskošeno prema levom i ja sam se čudio što on ne iskrene i levo stopalo, pa da hoda normalno. Na sredini zida visila je slika čoveka u iskićenoj vojničkoj bluzi i žutim širitima ukrašenoj kapi sa zvezdom petokrakom. *Maršal FNRJ Josip Broz Tito*, pročitao sam ispod slike. Iako sam u školu pošao sa nepunih šest godina, znao sam sva slova i dobro čitao. Nas sedamnaest, sve muškarci, posedasmo u drvene klupe, a učitelj, hramljući, krenu od jednog do drugog, svakog pitajući koliko mu je godina, kako mu je ime i čiji je. Bio sam najmlađi, a Vojkan najstariji. Imao je dvanaest godina. Gotovo trećina đaka prvaka, u toj prvoj školi u Jasenovu, bila je bez oca. Izginuli u ratu. Učitelj pozva Vojkana da izađe iz klupe i stane ispod Titove slike, licem okrenut ka razredu. Nauči ga da se ukipi mirno, prinese desnu pesnicu desnoj

slepoočnici i da uzvikne: „Za domovinu, sa Drugom Titom, naprijed!“ Mi smo, u stavu mirno, u jedan glas, odgovarali: „Zdravo, zdravo, zdravo!“ Tako će nam počinjati školski časovi sve četiri godine.

– Morate naučiti da pravilno govorite – naredi nam učitelj već na prvom času. – Ispravno je „hoću“, a ne „oću“, ispravno je „gdje“, a ne „đe“, „djed“, a ne „ded“...

Vunene oklope na golim nogama nosili smo svi u razredu, mnogi i poderane ili zakrpljene. Pred zimu, prvi put videsmo, i u školi dobismo, beli hleb i žuti sir iz konzervi, na kojima je pisalo da je to poklon naroda Amerike. Štedeo sam svoje sledovanje i nosio ga kući. Gutao sam svaku reč učitelja Živka, pamtio svaku stranicu iz knjiga, čitao i pamtio ono što je pisalo u *Borbi*, novinama koje bi mi poklanjao, kada bi ih on pročitao.

– Nije onako kako si me učila – rekoh jednog dana baki.

– Nije Vuk izdao na Kosovu.

– Od koga si čuo taj kastig? – začudi se ona.

– I nije Miloš Obilić ubio dvanaest hiljada Turaka. Niko nije izdao, nego su Turci bili jači i pobijedili. Tako piše u jednoj knjizi, a tako kaže i učitelj.

– Ćuti i ne pričaj tu bruku više nikome – potegnula me ona za uvo.

Sneg se polako topio, kad ujak Mihailo projaha kroz Jasenovo. Jahao je na svom doratu, nasmejan i pevušeći: „Stiže aber iz Rusije, Staljinu se čapra vije!“ Pevužio je pored svih kuća, nikog ne gledajući i ništa drugo ne govoreći. Na svoj način proslavljao je Staljinovu smrt. Malo iza toga, pored naše kuće prodoše drug Todor i još dvojica. Ujaka su digli iz

postelje i odvukli ga u podrum, kraj velikih buradi, u kojima odavno nije bilo vina. Uveče ujak ispusti dušu. Celo Jasenovo sleglo se na groblje. Niko nije smeo da ode do Suznice, gde je najbliža crkva, i zovne popa, a i da su ga zvali, ne bi smeo da dođe. Stajao sam pored samog groba, uz majku, zabrađenu u crno. Niko ne reče ništa. Samo Nikola, koji je na čairu kuduo Titovu kosu i žalio za Perovom, nasu malo rakije u čašu, tri se puta prekrsti, i očita najkraću molitvu koju ću čuti u dosadašnjem svom životu: „Pokoј duši krstauši, što se Bogu predstavila i kod Boga preselila.“

Baka mi umrije samo nekoliko dana pred kraj mog školovanja u Jasenovu. „Zaspala u jadu, a osvanula u raju“, rekla je moja majka.